Нарис з галицького життя

В одній із львівських кав'ярень сиділо троє молодих людей. Обличчя їх були бліді,— видно, що життя на цім світі діставалося їм нелегко. Голови їх були нахилені в одне місце — вони слухали читання, і то так, що забули, де вони знаходяться, забули, що довкола них сотні людей, що кельнери поглядають за всіма гістьми, щоб який не втік не заплативши; що це публічне місце, а в ньому однаково не вільно показувати язик і душу…

Вони слухали, як нервовий, трохи приглушений голос читав:

— "…Нова стація мученичого походу нашого народу на історичну Голгофу, нову криваву жертву поклало наше мужицтво на визвольнім престолі. Озвірілі від ненависті фарисеї горлають без упину: "Розпни його! Розпни його!.." А всякі пілати вмивають руки від невинно пролитої крові…

Чим більше вісток приходить про коропецьке вбивство, чим ясніше стає, що зроблено в Коропці "в імені права", — тим більше стинається кров у жилах, і ніяк не можемо собі вияснити, що щось подібного мало статися в конституційній державі Середньої Європи, і то під правительством, що опирається на народнім парламенті, вибранім на основі загального голосування!

Село Коропець лежить в окрузі, де по довгих літах панщизняної неволі стали оце селяни приходити до повної свідомості своїх горожанських прав і відчування політичного гніту та економічного визиску. Коропецькі люди від давен-давна віддаються промислові, торгівлі і притім визначаються свободнолюбністю й карністю в організації. В селі — читальня "Просвіти", де гуртується майже ціле село, з виїмком нечисленної москвофільської фракційки, що гуртується коло читальні общества ім. Качковського. Крім того, мають наші люди

касу й крамницю, а також "Господарську спілку", дуже добре ведену. Коло двору тутешнього дідича, графа Станіслава-Генріка Бадені, що кандидує проти нас до сойму, гуртувалося все вороже нашому народові. Працював тут передусім двірський персонал, що без упину уладжував у дворі всякі патріотичні маніфестації, аби лиш з не уміючих говорити по-польськи латинників[27] зробити завзятих поляків. Працювали тут і польські ксьондзи, і всі поляки — учителі й учительки, окружний лікар; сповняла теж свою місію й "жандарська квартиря". І ось виринула польська "Czytelnia"[28], ба навіть райфазенка[29], заснована для підкопування наших інституцій. Розуміється, не обійшлося тут і без позичення сил із табору так званих хрунів, зрадників свого народу; так, наприклад, пішов на услуги дворові між іншими також і теперішній війт[30] Михайло Мельничук.

Росла й кріпла Польща, збільшувалися дратування та всякі знущання над нашим народом; але рівночасно зміцнювалася й організація наших селян. Провідником громади в боротьбі з місцевою Польщею був якраз покійний Марко Каганець, син Василя. Не засібністю вибився він у громаді, бо мав усього хату, чверть морга огороду й два морги поля, — але розумом і любов'ю до свого народу. Вже кілька літ верховодив він у громаді, всі його шанували й слухали, а він заступав і поучував громадян на кожнім кроці з незрівненим пожертвуванням, яке, врешті, припечатав своєю смертю...

Почалися приготування до соймових виборів. Двір[31], з котрого кандидував сам дідич граф Бадені, докладав усяких старань, щоб попсувати українську народну справу, і насамперед список правиборців було пофальшовано так, що селяни, під проводом Марка Каганця, внесли не більше не менше як 75 рекламацій[32]. На зборах громадська рада ухвалила вибрати з-поміж себе рекламаційну комісію і вибрала п'ять членів. Але на засіданню писаря не було, тож війт заявив, що ухвала пізніше буде внесена до книги протоколів; але на другий день пішла по селу чутка, що таки війт не хоче заносити ухвали до протоколу і, значить, справа рекламації піде нанівець: вибирати будуть двірські

прислужники, що не мають навіть права вибору, а поправні господарі й чесні люди права голосування будуть позбавлені.

Марко Каганець пішов до війта, і той йому це ствердив, покликуючися на те, ніби рекламації належать до староства. Даремно переконував Марко війта, показуючи йому відповідні параграфи "Збірника адміністраційних законів", війт, знаючи за собою піддержку двора, уперся. Рішено було послати до староства телеграму з оплаченою відповіддю, — і послали. Але староство не дало в цей день відповіді; тому рішив Марко задержатися з рекламаціями до завтрього.

На другий день рано вийшов Марко зі своєї хати, та, стрінувшися з сусідом, вони рішили піти до громадської канцелярії розвідатися в рекламаційних справах. Жінка не хотіла пустити з дому Марка, знаючи ворожнечу двораків до чоловіка й погрожування жандарів. Марко став упевнювати жінку, що він нічого злого не зробив, тож нікого не боїться й піде; але жінка, щось інстинктивно чуючи, рішила йти разом з чоловіком. По дорозі стріли сестру Марка Юстину та ще кількох людей, що також цікаві були дізнатися, що відповіло староство, — і всього йшло чоловік вісім-десять, але не всі разом, а вроздріб.

На краю майдану пливе широкий потік, званий Коропчик. На нім стоїть довгий і широкий міст, зараз за мостом стоїть капличка св. Яна, а за нею громадська канцелярія, до якої сходиться з гостинця ліворуч по містку, що накриває вуличний рів. Місток цей розділяє бар'єр на дві половини; з половини, ближчої до великого мосту, ідеться на площу, а з другої половини — у вузьку, обведену поруччям доріжку, що веде прямо до канцелярії.

І от, коли люди наблизилися до канцелярійного містка, проти них вийшли з громадської канцелярії два жандарі й швидким ходом наблизилися до людей. Старший жандар, станувши в трьох кроках, озвався: "В імені права я вас арештую. Прошу до гміни"[33]— і назвав Марка та його сусіду. Арештовані не робили жодного протесту, і

жандарі їх повели. Був серед людей і брат Марка Іван; він крикнув: "Браття! Ходім і ми!" — і всі люди пішли в напрямі до канцелярії.

Коло канцелярії теж уже стояли люди, цікавлячися справою рекламацій. Тут нараз жандарі кидають арештованих, поминають людей і проштовхуються до дверей канцелярії. Станувши коло них, обертаються лицем до людей, виходить ще й третій жандар, — і чується наказ: "В імені права прошу розійтися, бо буду стріляти". Селяни, щоб не входити в непорозуміння з жандарями, повернулися всі від канцелярії лицем до шляху і почали йти. Жандарі йшли за людьми. Марко був усередині, коло нього брат його Йван, а також жінка й сестра. Люди йшли спокійно, але, очевидно, не могли розійтися, поки не вийдуть з вузенької обгородженої стежки на шлях, а з шляху — по мості в село… Нараз пропихається між людей один жандар і ні з того ні з цього ударив Марка прикладом по голові. Ударений крикнув: "Люди, рятуйте!" Жінка й сестра вхопили його, щоб не впав…

А жандар підождав, поки до нього не протислися ще других двоє жандарів; потім вони перескочили через поруччя вулички і, забігши перед людей на шлях, знов почали кричати розходитися. "Та куди ж нам іти, як ви загородили нам дорогу?.." — говорили люди. "Чому ви забігли нам дорогу? Пустіть нас до наших хат…" Але жандарі станули всі в ряд і виставили проти людей штики… "В імені права прошу розійтися, бо стрілятиму".

І в цю хвилю положення було таке. Марко був в передніх рядах, але не напереді, сестра держала його праву руку, жінка обняла його за шию з правого боку, а брат Іван обняв з правого боку за плечі. На поклик жандарів передні люди, а в тім і Марко, зупинилися, але задні того не чули й перли наперед, — і тут сталося щось страшне. Всі три жандарі, пропускаючи мимо себе других людей, всі три одразу вдарили на Марка, тільки на нього одного. Один ударив його штиком у груди з правого боку, між руками жінки й сестри… "Браття… вже кров з мене ллє…" — застогнав нещасний, а тут старший жандар ударив штиком в живіт, один раз і другий раз… Марко ступив два кроки і впав мертвий…

Жандарі обтирали кров з штиків хустинками… Нічого не сталося, ніхто більше не був зачеплений, ніхто не був арештований, — тільки от жандарі вбили свого ворога, та й усе. Бо Марко мав багато політичних процесів, в котрих все вигравав проти жандарів, бо Марко стояв за громаду.

А потім два жандарі пішли, а зостався один старший (така була небезпека для жандарів); він хотів стріляти ще до одного свідомого українця — Микити Василика, але вже жиди його затулили собою. А коли брат убитого й ще двоє людей хотіли занести тіло Марка до хати, то жандар не дозволив, — і тіло лежало на шляху. Тут же жандар розібрав покійного з кожуха, розстебнув сорочку й наддер її сам коло ковніра, а також вийняв з торби бандаж і заткав трупові одну рану.

Місцевий священик вибіг з хати й молився коло вбитого. Люди одні падали на коліна, другі простягали руки до неба, повторяючи слова молитви, і всі плакали; лиш жандар не шанував навіть цеї мінути й кричав: "В імені права прошу розійтися!" І так серед шляху лежало тіло народного мученика більш як чотири години.

Через три дні відбувався похорон. До шістьох тисяч народу місцевого й сторонського зібралося, щоб віддати послі дню послугу народному борцеві".

Вони читали далі:

— "На простих санях підвищення, оббите темними коверцями, замаяне смерековими луками з хрестиками. Домовина прикрита покривалами; посередині неї вінець із цвіті в, а над головою — мученичий, терновий. Сани тягнуть четверо коней, прибраних скиндячками, а на конях їдуть хлопці, однаково одіті в білі шапки й гарні сіряки та перепоясані народними лентами.

Веде свого провідника в далеку дорогу хлопська почесна сторожа в гарних сіряках і кучмах. На чотирьох рогах несуть народні прапори, а по боках по троє селян, перев'язаних лентами. Наперед походу йде селянин з хрестом і процесія, а за ними п'ять священиків. За домовиною в першім ряді брат покійного, вдова й сестра-жалібниця, що й свою грудь наставляла на жандарські штики, а за ними — непроглядні народні маси, заступники соток доокружних сіл.

І як зблизився похід до місця вбивства, — плач і крик затряс народом, як буря: "Тут, тут зарізали!"

...На цім місці читання ввірвалося, мовби хто перервав нитку. Серед трьох була тиша. Безсмисленість злочину, жорстокість умовин життя, що можуть допроваджувати до таких випадків, — однаково придавила всіх.

Молоді голови похилилися... Чи крикнути?.. Чи заплакати?..

А кав'ярня гула своїми брудно-буденними шумами: чад цигар, папірос стояв сизою хмарою, і в ній мов повисали, не дорвавшися до стелі, всі голоси. Десь у кутку, невидимий, обкутаний димом, сумно заграв оркестр, і розбитий, понівечений тенор затяг якийсь романс.

Троє мовчали...

Вирвалося зітхання, і той голос, що читав, прошепотів:

— Боже мій!.. Чиє прокляття зв'язало нас одвіку з цим народом?..

27

Латинники — українські селяни римо-католицького обряду. їх поляки силоміць зараховували до поляків. (Приміт. авт.).

28

"Читальня" (пол.).

29

Каси взаємодопомоги системи Райфазена. (Приміт. авт.).

30

Старшина сільський. (Приміт. авт.).

31

Двір — це не тільки дім, оселя поміщика, а це громадське поняття, навіть юридична особа. (Приміт. авт.).

32

Оскаржень.

33

До будинку волості, чи, як тепер, сільради. (Приміт. авт.).

34